

Soproni Szemle

2022. első szám

hetvenhatodik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

TÓTH IMRE: Búcsú Domonkos Ottótól (1928–2022)	3
---	---

TANULMÁNYOK

GUSZTIN RUDOLF: A soproni Dalfűzér / Liederkranz: előzmények, intézménysülés, működés (1847–1867). 2. rész	6
SCHÖBERL MIKLÓS: A Soproni Katolikus Kör története. IV. fejezet. Az egyesület elnökei, tagsága, a tagok társas élete, az egyesület kapcsolatrendszere	23
CLAUDIA WUNDERLICH: Egy régi kártyafestő polgárcsalád Sopronból: az Ungerek. 1. rész	50

MŰHELY

CSISZÁR ÁGNES: Soproni utcák rejtett kincsei. Sopronbánfalva. Sopronbánfalva-Kútyahegy. 2. rész	67
IFJ. SARKADY SÁNDOR: Történeti adalékok a soproni főiskolások részvételéhez a nyugat-magyarországi felkelésben (Forrásközlés)	92

SOPRONI ARCOK

FIZIKER RÓBERT: Egy sokoldalúan képzett iratmenedzser. A hatvan esztendő Dominkovits Péter köszöntése	97
DOMINKOVITS PÉTER: Soós Imre, Sopron megye elfeledett történetírója	101

SOPRONI KÖNYVESPOLC

JANKÓ FERENC: Murber Ibolya: Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig, 1918–1924. Határtörténetek az első világháború után. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.	104
TÜSKE TAMÁS: Tóth Imre (szerk.): 150 éves a Soproni Városszépítő Egyesület. Sopron, Soproni Városszépítő Egyesület, 2019.	107
FIZIKER RÓBERT: Veszprémy László Bernát: 1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története. Budapest, Jaffa kiadó, 2021.	112
CSISZÁR SZABOLCS: Szirmai Viktória (szerk.): Középvárosi társadalmak. Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 2020.	116
A Soproni Szemle Alapítvány közleménye	119

TANULMÁNYOK

GUSZTIN RUDOLF

A soproni Dalfűzér / Liederkrantz:
előzmények, intézményesülés,
működés (1847–1867)¹ 2. rész

A 19. század első felében megnövekszik az igény a zenefogyasztásra, melynek egyik megjelenési formája a házimuzsikálás, a másik pedig egy új polgári viselkedési forma, a hangversenyekre járás.² A polgári réteg számára ez nem csupán művelődési kérdés volt, hanem a társas kapcsolatok kialakításának és fenntartásának, valamint a szórakozásnak is helyszíne. Így egy *Liederkrantz*-bál, *Liedertafel* vagy akár egy szabad ég alatt tartott dalolgtatás igencsak vonzó lehetett sokak számára. Egyébként is jellemző, hogy a dalárdák nem a magas kultúra képviselői voltak, hanem sokkal inkább a populárisabb művek megszólaltatói (mint amilyen hangszeres zenében a csárdás, vagy dalban a magyar nóta), így művészetük a szélesebb társadalmi rétegek számára is elérhető volt. Ahogy a zenélés öröme mellett a szalon a találkozás, a társas kapcsolatteremtés, a társadalmi hálózat kialakításának, a szociális mobilitásnak is eszköze volt, a fentebb említett formák (*Liederkrantz*-bál, *Liedertafel*, dalárdás kirándulások) is rendelkeztek ezekkel a funkciókkal. A polgári társadalomban az egyesületi élet azonban nem csupán a társas élet helyszínét jelentette, hanem kisebb-nagyobb mértékben a demokratikus eszmék (társadalmi rétegek keveredése, egyenlőség,

¹ Jelen tanulmány a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem doktori iskolája keretén belül készülő „Zene és politika a neoabszolutizmus korában. A dalármozgalom indulása (1850–1867)” c. disszertáció részét képezi, melynek tervezett megjelenése 2023 januárja. A tanulmány két korábbi, online megjelent írás jelentősen átdolgozott változata. Lásd *Gusztin Rudolf*: A soproni Dalfűzér / Liederkrantz fellépései 1859–1867 között. In *Magyar Zenetörténet Online*, 2020, <https://doi.org/10.23714/mzo.005>; *Gusztin Rudolf*: A soproni Dalfűzér / Liederkrantz működése 1859–1869 között. In: *Magyar Zenetörténet Online* 2020. <https://doi.org/10.23714/mzo.006>. A tanulmány első része a Soproni Szemle 2021. évi harmadik számában jelent meg.

² Mindezt Max Weber háromdimenziós szerkezeti modelljére építem, melynek elemei a megbecsülés, presztízs és életmód. E szerint a társadalom tagjai nemcsak a gazdasági helyzet és hatalom szerint rendeződnek hierarchiába, hanem az életmódjuk és az ennek köszönhető megbecsültségük szerint is. Például aki „finomabb”, „előkelőbb” életmódot folytat, jobban megbecsülik függetlenül a vagyonától és hatalmától. Az életmód differenciálja a társadalmakat, befolyásolja a társadalmi szerkezetet. Vö. *Andorka Rudolf*: Bevezetés a szociológiába. Budapest, 2006. 163. Bár egy későbbi korszakra vonatkozik, *Pierre Bourdieu* *La distinction* (1979) című könyvében kifejti, hogy társadalomban lévő különböző osztályok különleges életmódjukkal, szabadidős tevékenységeikkel és ízlésükkel definiálják és egyúttal különítik el magukat más osztályoktól. Azzal, hogy milyen zeneszerzőt kedvel, hogyan rendezi be lakását, mit eszik, hogyan öltözik, milyen kozmetikumokat használ, önmagát definiálja, és a társadalmi osztályhoz/réteghez való tartozását juttatja kifejezésre. Lásd i. m. 541.

választás lehetősége, elszámoltathatóság, visszahívás lehetősége stb.) kisebb közegben való kipróbálását.³ Így egy dalegylet számos dimenziót egyesíthetett magában, érintve a kulturális és politikai sikokat is, amint azt látni fogjuk a soproni Dalfűzér esetén keresztül.

Alább röviden ismertetem a fellépések típusait, majd pedig problémakörök köre csoportosítva mutatom be a Dalfűzér más dalárdákkal való kapcsolatát, repertoárját, szociális hálózatát, és ezen keresztül adok rálátást az egyesület működésére, fellépéseire.

Fellépések

A fellépések tekintetében különböző típusokat különböztethetünk meg. A nyilvános hangversenyek gyakran jótékonyági célokat is felvállaltak, illetve sor került nagyobb rendezvények keretén belül rendezett koncertekre (pl. dalártalálkozók, fesztiválok), speciálisabb alkalmakra, mint a zászlószenteléses hangversenyek vagy szabadtéri szerezadók, valamint félig nyilvános zenés alkalmakra, mint a *Liedertafelek*, továbbá olyan mulatságokra, kirándulásokra, amelyeken kizárólag a tagság (aktív, pártoló és tiszteletbeli tagok), esetenként pedig meghívottak vettek részt, és amelyek közös énekléssel voltak egybekötve. Olyan esetekre is találunk példát, amikor közreműködőként vettek részt egy-egy produkcióban, és számos hangversenyt tartottak más városok dalárdáinak meghívására is, amelyeken teljes taglétszámmal vagy zászlósküldöttséggel, esetleg kisebb énekescsoporttal vettek részt.⁴

Nem jelentéktelen a fellépéseket illetően a Dalfűzér kulturális hozadéka sem. Külföldi és más városokban történő szerepléskor minden egyes alkalommal saját városát, illetve hazáját képviselte, valamint magasrangú tisztségviselők és nagy művészek Sopronba látogatásakor is megszokott volt, hogy szerezadót adtak.

Egyesületi élet: kapcsolat más egyesületekkel

Az egyesületi élet fellendülésével kapcsolatban rendkívül érdekes összevetni Sopron infrastruktúráját és gazdasági helyzetét az 1850-es években. Sopron komoly gazdasági válságot élt át 1845 és 1865 között az új, várost elkerülő vasútvonalak kiépítése miatt, ami visszavetette a szállítmányozási üzletet és gyarmatáru-kereskedelmet. Segített azonban, hogy 1850 és 1860 között kilenc vármegye székhelye lett, aminek köszönhetően az ország egyik kerületének „fővárosa”, tulajdonképpen egész Dunántúl központja lett, és vonzotta a tisztviselőket. Emiatt 1857-ben mintegy 5.500 idegen tartózkodott a városban.⁵ Ezek az

³ *Romsics Ignác* Magyarország története c. könyvében írja, hogy milyen fontos szerepet tölthettek be az egyletek, melyek lehetőséget adtak arra, hogy különböző társadalmi rétegek (polgár és nemes) találkozzanak, és ezzel megkezdődjön egy „kiegyenlítődesi folyamat”, „amely egy gyökeresen új magyar társadalom képét vetítette előre”. *Romsics Ignác: Magyarország története.* Budapest, 2017. 315.

⁴ Az ismert fellépések teljes listája a Magyar Zenetörténet Online felületén publikált tanulmányomban olvasható. Lásd *Gusztin Rudolf: A soproni Dalfűzér / Liederkranz fellépései 1859–1867 között* i. m.

⁵ *Horváth Zoltán: ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága (1816–1891) I. rész.* In: Soproni Szemle 48. (1994) 4. sz. 341–342.

idegenek feltehetőleg osztrákok voltak, akik magukkal hozhatták azt a mentalitást, ami a németajkúak sajátja volt az egyleti életet és dalegyleteket illetően.⁶

A Dalfűzér aktív kapcsolatot ápolt a testvérdalárdákkal, különösen az osztrák dalegyletekkel. Tudjuk, hogy 1862-es turnéjuk (állomások: Reichenau, Kaiserbrunn, Preinthal, Gloggnitz, Wiener Neustadt) részeként Wiener Neustadtban (Bécsújhely) a helyi *Männergesangvereine* mulatságra hívta meg a Dalfűzért. A kirándulás a hazai dalegylet számára kapcsolatépítési előnyökkel járt, mivel ennek köszönhetően további jó viszonyt építhettek ki az ausztriai dalegyletekkel, ami – ahogy Polster fogalmaz – az egyesület felvirágzása szempontjából előnyös következményekkel járt. Ekkor került szóba a bécsújhelyi *Männergesangvereine*nel közösen szervezendő, ún. *Verbrüderungsfest* (testvéri találkozó) terve is, amelyre 1862. július 20-án került sor a pötschingeni (Pecsenyéd) savas forrásnál, melyen a bécsújhelyiek mellett az ebenfurti énekesek is jelen voltak, és elő is adtak néhány dalt. Így nem véletlen, hogy az 1863. évi dalártalálkozón végül a németajkú dalegyletek voltak többségben, hiszen – a források alapján – nem volt elég aktív kapcsolata a soproniaknak a többi hazai dalárdával.

A Dalfűzér hazai dalárdákkal való kapcsolatairól kevesebb az információ – vagy ahogy fentebb említettem, valóban kevesebb is volt a kapcsolódás. Tudjuk, hogy a kőszegi Concordia dalegylet anyaegyesületként tekintett rá,⁷ illetve a soproniak küldöttség útján részt vettek az 1864-es pécsi dalártalálkozón⁸ és az 1865-ös pesti dalártalálkozón.⁹ Tudjuk továbbá azt is, hogy jótékonyági hangverseny keretén belül együtt lépett fel a kismartoni énekegylettel, valamint más zenészekkel.¹⁰ 1862. szeptember 2-án Moritz Pálffy, Magyarország helytartója soproni látogatása alkalmával éjjeli zenét adtak, melyen a dalegylet mellett a Zeneegylet (Musikvereine) tagjai, a plébániatemplom énekesei, és más helyi dilettánsok működtek közre.¹¹ Az eset tanulságos, mert rámutat arra, hogy a Dalfűzér jó kapcsolatot ápolt más soproni zenei egyesületekkel.

⁶ Kérdés, hogy milyen típusú települések voltak Magyarországon fogékonyak a nyugati egyesületek mintakövetésére: inkább a régi polgári kultúrájú, nagyrészt németajkú szabad királyi városok, vagy a 19. században gyorsan polgárosodó mezővárosok. Bár általános érvényű válasz még nem született a kérdésre, úgy tűnik, a szabad királyi városok felé billent a mérleg nyelve. *Tóth Árpád: Civil szerveződés és polgári társadalom Magyarországon a 19. század első felében.* In: *Bonarum Cultores Artium* 11. (2020) 665–668.

⁷ *Johann Polster: Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines „Liederkrantz” von seiner Gründung im Jahre 1859 bis zu seiner Jubelfeier im Jahre 1884.* Oedenburg, 1885. 16.

⁸ Fővárosi Lapok 1864. augusztus.19., 789. Vasárnapi Ujság 1864. augusztus 21., 349.

⁹ Fővárosi Lapok 1865. július 4., 569. és 1865. augusztus 24., 741.

¹⁰ Hölgyfutár 1863. október 24., 398–399.

¹¹ Harmonia 1862. szeptember 3.

A Dalfűzér hozzájárulása Sopron kulturális életéhez

Ahogy Tóth Árpád történész írja: „Az egyesületi élet kibontakozásához szükség volt egy olyan szélesebb réteg megjelenésére is, mely folyamatosan keresletet képezett az igényes (és költséges) »kulturális fogyasztási cikkek« iránt.”¹² Mint látható volt a tanulmány korábban megjelent első részéből, ezt a fajta igényt a 18. és 19. század fordulóján, illetve a 19. század első felében a színtársulatok és a zeneegyesület megalapozták, így a század második negyedében a polgárosuló Sopron már készen állt arra, hogy számtalan egyesületet eltartson.¹³ Ez volt mintegy a város hozzájárulása az egyesületi élethez. De vajon a Dalfűzér hogyan járult hozzá a város kulturális életéhez, milyen hatást tudott előidézni ez a kevesebb mint 100 főnyi tagsággal rendelkező társaság a 14.304 (1850) majd 18.211 (1857) lélekszámú településen?¹⁴

Ha a monumentalitás felől közelítjük meg a választ, akkor egyértelműen az 1863. évi első országos dalártalálkozót kell megemlítenünk, melyhez fogható kulturális esemény nemigen volt korábban Sopronban. A Dalfűzér MNL Soproni Levéltárában található gépiratos összefoglalója szerint „az akkor még csak 18.000 lakost számláló városunkban addig még nem volt példa ilyen társadalmi megmozdulásra.”¹⁵ Az érkezés, elszállásolás, étkeztetés, hangverseny-helyszínek előkészítése, azok kidíszítése, programok nyomtatása a város egy részére terhet róttak. Maga a városi tanács és a különböző hatóságok is foglalkoztak az eseménnyel egész bizonyosan, még ha nem is leltem még meg az ezzel kapcsolatos iratanyagot. Sopron ezzel magára vállalta azt a kultúrtörténeti eseményt, hogy Magyarország első országos dalostalálkozásának vendéglátójává válik, melynek híre ráadásul hazánkon kívül külföldre is eljutott.

Ha a kérdésre egy hétköznapiabb eseményen keresztül akarunk válaszolni, akkor elég a Dalfűzér első nagyobb rendezvényét, az 1859. november 13-i zászlószentelést és *Liedertafel* megemlítenünk, amelyet jó érzékkel egy akkor aktuális kulturális eseménnyel, a Schiller-ünneppel kötöttek egybe. Tették mindezt olyan formában, hogy a német mellett már ekkor a magyar nemzeti eszméknek is teret adtak: figyeltek a kétnyelvűségre és a két nemzet közötti barátságot, és ezen keresztül a dalegylet céljainak nemzetek-főlöttiségét hangsúlyozták. Sopron vezető polgári rétegét maga mellett tudó egyesület működésének nyitóeseményét tehát méltán tarthatjuk a város eseményének, melyre a korabeli beszámolók szerint annak ellenére sokan ellátogattak, hogy az Iszop-féle terem kívül esett

¹² Tóth Árpád: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Budapest, 2005. 34.

¹³ Gusztin Rudolf: A soproni Dalfűzér / Liederkranz: előzmények, intézményesülés, működés (1847–1867) I. rész. In: Soproni Szemle 75. (2021) 3. sz. 277–291.

¹⁴ Krisch András: A soproni németek története a 13. századtól a kitelepítésükig. In Rubicon Online. (Hozzáférés dátuma: 2020. augusztus 10.)

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_soproni_nemetek_tortenete_a_13_szazadtol_a_kitelepitesukig/

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (MNL GyMSMSL), X.56. Soproni Dalfűzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. A 75 éves Dalfűzér fontosabb eseményei.

a városközponton, és nemrégiben a városi színházban már sor került egy Schiller-ünnepélyre. A helyi sajtó alapján ráadásul ekkor már elismert egyesületnek számított.¹⁶

Fellépéseik egy része az Iszep-féle helyiség és a Magyar Király (König von Ungarn) fogadó mellett az Erzsébet-kerthez (Neuhofgarten) és a városi színházhoz kapcsolható. A város ismert helyeinek használata egyértelműen bekapcsolta az együletet a város kulturális életébe, sokkal inkább, mintha – szó szerint értve – az evangélikus templom falai között maradtak volna. Emellett szívesen közreműködtek más produkciókban, például a Zeneegyesület előadásain, vagy 1867. július 25-én a városi színházban a pesti nemzeti színház tagjainak búcsúelőadása során.¹⁷

Az egyület egyúttal a város kulturális követe volt az alapítástól kezdve. Más kulturális intézmény nem is volt Sopronban, amely magára tudta volna ezt vállalni. Hiába polgárosult például az egyházzene, és hiába voltak nyilvános fellépéseik, megmaradtak ezen a szinten, illetve ezen felül végezték az oktatást az egyházi zeneegyesületek keretében. A Zeneegyesület hangversenyein felléptek nagyhírű muzsikuskok, ám nem volt jellemző az egyesületre, hogy más városokban turnézzon. A Dalfüzér azonban sokszor fellépett más városokban (pl. 1862 júniusában majd augusztusában Bécsújhelyen, 1863-ban Kismartonban és Bécsben), vagy képviselte Sopront rendezvényeken (pl. 1862-ben Neukirchenben és a fővárosban a pesti unio zászlóavatásán, 1863-ban a bécsújhelyi tornaegylet zászlóavatásán, 1864-ben és 1865-ben a pécsi és pesti országos dalártalálkozókon).¹⁸ A brit szakirodalom megállapítása, miszerint az egyesületek egyéb szerepeik mellett egy-egy közösség vagy város identitásának kulturális kifejeződéseként is működtek,¹⁹ a soproni Dalfüzér esetében megállja a helyét.

Társadalmi rétegződés

Egy egyesület társadalmi rétegződésének megállapítására a legjobb módszer a tagnévsorok és a hozzájuk tartozó foglalkozások áttekintése, illetve a foglalkozások megjelölése híján a nevek alapján történő kutatás. A tagnévsorokat rendszerint az évkönyvek tartalmazták, amelyek, mint említettem, a Dalfüzér forrásai között ma már nem találhatóak meg, vagy lappanganak. Ismerjük azonban a feltételezhetően első, alapításkori 1859-es és az 1860-as tagnévsort, valamint az 1863-as országos dalártalálkozó szervezőbizottságának (*Fest-Comité*) névsorát foglalkozásnevekkel együtt. E három tagnévsort a zeneegyesületi

¹⁶ „Dieser Gesangverein, von den einzelnen Leistungen nicht zu sprechen, hat sich unter den kunstfreundlichen Publikum bereits eine solche Anerkennung erworben...”, magyar fordításban: „Ez az énekegyület, egyéni teljesítményéről nem is beszélve, máris elismertséget vívott ki a művészetbarát közönség körében...” Oedenburger Intelligenz- und Anzeigebblatt 1859. július 11., 3.

¹⁷ Pl. 1858. december 23-án és 1859. március 25-én. Soproni Múzeum (SoM), Helytörténeti aprónyomtatványok (A) SoM-A.2012.65.1., SoM-A.2012.66.1. és Helytörténeti Dokumentumgyűjtemény (D) SoM-D.75.1.94.

¹⁸ 1863 augusztusában meghívásra a Steirische Sängerbund alapító ünnepélyére a Dalfüzér egy zászlóküldöttséget delegált. Igaz, itt talán már inkább az országot reprezentálta, mint csak Sopront.

¹⁹ *Tóth*: Önszervező polgárok i. m. 8.

SOPRON.

Vasárnap 1866 évi Okt. 7-én
délután 4 órakor

a „magyar király“
vendéglő kertjében,

„belga király“ nemű 27-ik szám cs. kir.
gyalogezred zenekarának
közreműködésével tartandó

ZENE- ÉS DALESTÉLY műsorozata.

OEDENBURG.

PROGRAMM

zu der
Sonntag den 7. Oktober 1866
Nachmittags 4 Uhr
im Garten des Gasthofes zum
„König von Ungarn“
unter gefälliger Mitwirkung der Musikkapelle des 1661. k. k.
27. Infanterie-Reg. „König der Belgier“

Liedertafel

zu veranstaltenden
des hiesigen Gesangsvereines „Liederfranz“.

1. Sinfonie von Verdi. } Ausgeführt von der
2. Herold-Quadrille von J. Strauß. } Regiments-Musik.
3. Jäger's Luft; Chor von A. Holz. — Gesangsverein.
4. Morgengruß; Männerchor von J. Girschner. — Gesangsverein.
5. Introduction und Pagenlied aus der Oper: „Die Hugenotten“ von Meyerbeer. } Regiments-
6. „Frauenherz“ Polka-Mazur von J. Strauß. } Musik.
7. Magyar népdalok férfikarra. — Dalárda.
8. Türkisches Schenkenlied; Chor von Mendelssohn-Bartholdy. — Gesangsverein.
9. Musikalisches Tongemälde (Potpourri) von Kovács. — Regiments-Musik.
10. Köslin im Walde; Männer-Quartett von G. Fischer.
11. Italienischer Salat; Chor mit Solo von R. Genée. — Gesangsverein.
12. „Pensée du soir“ von Stuber öfi. }
13. a) „Gedenkblätter“; Walzer von J. Strauß. } Regiments-
13. b) Csárdás. } Musik.
14. Magyar népdalok férfikarra. — Dalárda.
15. Marsch; Männerchor von V. Becker. — Gesangsverein.
16. Morceaux de Ensemble aus der Oper: „Die Afrkanerin“ von Meyerbeer. } Regiments-
17. Debardeur-Polka Française von Kovács. } Musik.
18. Divertissement aus der Oper: „Trovatore“ von Verdi. }

Anmerkung. Im Falle einer wegen ungünstiger Witterung nöthig werdenden Verschiebung der Liedertafel wird die Zeit der Abhaltung derselben durch die beiden hier erscheinenden Zeitungen und durch Aueranschläge bekannt gemacht werden.

Druck von A. Reichard in Oedenburg.

1. kép. (1866. október 7-i zene- és dalestély plakátja), képalírás: Egy 1866. október 7-i zene- és dalestély (Liedertafel) plakátja, melyen látszik a meghívó, illetve a repertoár kétnyelvűsége is. Forrás: Soproni Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény, Aprónyomtatványtár 2012.102.1

névjegyzékek mellé helyezve, kiegészítve a líceumi diákok és tanárok jegyzékével, meglepő eredményt kapunk. Nagy ugyanis azoknak a soproni polgároknak a száma, akik a város polgári zenei intézményeinek működéséhez aktívan hozzájárultak, azaz tagok voltak.

A foglalkozást a jegyzékek sajnos csak a magasabb beosztású személyek esetében jelzik. A társadalmi rétegződésre, ill. arra, hogy a Dalfüzérben a város „minden” társadalmi rétege képviselteti magát, a korabeli beszámolók is kitérnek, hiszen a befogadó jelleg az ilyen egyletek sajátja volt. Az 1864. július 17-i, az előző évi országos dalártalálkozó emlékünneperől szóló beszámolók például külön kitérnek arra, hogy a Dalfüzér mellett számos vendég, köztük a bécsújhelyi dalegylet és a polgári társadalom minden osztályát képviselő közönség vett részt. A felavatandó emléktáblát a helyi kőfaragó mesterek adományozták (Joseph Mechle, Georg Heller, Karl Hild), és tudjuk azt is, hogy három helybéli polgár szállította fel a követ ingyen.²⁰

Mindez azért érdekes, mert voltak olyan egyletek, melyek társadalmi hovatartozás alapján jöttek létre, ám a Dalfüzér társadalmi bázisa igen sokszínű volt, ráadásul ahogy a dalegylet egyre népszerűbbé vált, egyre szívesebben támogatta a városi értelmiség és a nagypolgárság is. Király József Pál, a líceum igazgatója, Kolbenheyer Mór soproni lelkész, Ferdinand Braun, a Városszépítő Egylet egyik alapítója, Ernst Petz harkai lelkész, Storno Ferenc restaurátor, festő és műgyűjtő, Kolbenheyer Ferenc építész, sőt maga Liszt Ferenc is támogatta a későbbiekben az egyletet. A város leggazdagabb kereskedői és gyárosai, Flandorffer Ignác, Hillebrand Imre, Lenck Emil és Lunkányi Károly pártoló tagok voltak.²¹ De Nikolaus Schwarz is, akit 1865. március 19-én megszavaznak egyesületi elöljárónak, Sopron egyik jelentős polgára volt. Az egylet vezetésében tehát a város vezető polgárai vettek részt, a pártoló tagok között pedig jelen volt Pálffy Móric, Magyarország helytartója is. (A Dalfüzér a tiszteletbeli tagságot ajánlotta fel neki, de ő támogatni szeretne volna őket.)²²

Árnyalja a képet, hogy a tagság felvételénél nem csak a rendi állás vagy foglalkozási helyzet lehetett mérlegelési pont, hanem a vagyonság (pl. a 2 gulden tagdíj viszonylag drágának számított, ami eleve kizárt bizonyos rétegeket), felekezeti hovatartozás (nincs rá adat, de elképzelhető, hogy a katolikus vallásúak kevésbé hajlottak arra, hogy a Dalfüzérhez csatlakozzanak, és inkább a Zeneegyletbe mentek vagy templomuk vegyeskarát erősítették), vagy akár a közösségbe beilleszkedettség mértéke (az új betelepülők aktívabbak lehettek, hogy jobban elfogadják őket).²³ A kutatások hajlamosak rendi állás vagy foglalkozás alapján következtetni, melynek oka, hogy az egyesületi tagnévsorokból csupán ezek az alapadatok derülnek ki, ám ez nem ad eléggé árnyalt, differenciált képet.

²⁰ Hárs József: Johann Karl Schuster i. m. 169–170.; Oedenburger Lokal-Blatt 1864. július 20., 232sk.; Polster: Geschichte i. m. 29–31.

²¹ Boronkái Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből. 5. Király József Pál 1810–1887. In: Soproni Szemle 51. (1997) 4. sz. 359.

²² Harmonia 1862. szeptember 3.

²³ Ezeket a szempontokat Tóth Árpád tanulmányából vettem. Tóth Árpád: Civil szerveződés és polgári társadalom i. m. 668.

Izgalmas kérdést jelent a felekezeti megoszlás a Dalfüzér evangélikus egyházhoz való kötődése miatt. Hogyan viszonyult egymáshoz a kettő? Lehet-e vallási kérdésként kezelni, annak ellenére, hogy a dalosegyesület nem volt deklaráltan egyházhoz köthető? És hogyan viszonyult egymáshoz az alapvetően evangélikus dalárda és a katolikus többségű zeneegylet? Feltűnő, milyen sokat szerepelt evangélikus eseményeken,²⁴ és milyen erős az evangélikus polgárok jelenléte, mint például a híres soproni dinasztia, az evangélikus Artner család.²⁵ Ezenfelül az Alapszabály is kimondta, hogy feloszlás esetén vagyona az evangélikus egyházra száll, tehát ha nevében nem is utal rá, gyakorlatában egyértelműen szoros a kapcsolódás. Bár az egyesülethez való csatlakozásra gyakran úgy gondolunk, mint egyének individuális döntésére, valójában sokszor már előzetes meglévő társadalmi hálózatra, kapcsolatrendszerre épül rá. A Nemzeti Casino esetében Széchenyi személye volt ilyen (a tagok 40 %-a az ő kapcsolati hálójának része volt), a Dalfüzérnél pedig az evangélikus egyház, esetleg Altdörfer személye. Nem véletlenül állapította meg Tóth Árpád, miszerint nem is volt olyan radikális az új intézmények [ti. egyesületek] megjelenése, mivel a már meglévő társadalmi viszonyok jelentették a keretét.²⁶ A jelenleg feldolgozott források alapján rendkívül minimális a Zeneegyesületben és Dalfüzérben egyaránt részt vevők aránya, ugyanakkor a felekezeti hovatartozásra pedig nincsen annyi információ, hogy meg lehessen állapítani, hogyan befolyásolta a részvételt, mint ahogy a két egyesület közötti kapcsolatra sincsenek adatok.

Itt némi feszültség lehet két korábbi megállapítás között. Az első szerint az evangélikus kórus világi kórossá válásával kilépett az egyházi keretből, hogy sokrétűbbé váljon, megnyíljon mások előtt is a lehetőség a csatlakozásra, míg a második szerint tulajdonképpen erősen támaszkodott továbbra is az evangélikus egyház által biztosított szociális hálóra.²⁷ A kettő között annyiban nem látok ellentmondást, hogy a polgári közeg valóban egy új színezetet adott a kórusnak, ami vonzóvá tehetette az egyesületet többek számára, ám abban mindenképp egyetértek Tóthtal, hogy ez korántsem olyan radikális váltás, mint ahogy az elméletben tűnhet.

A társadalmi rétegződés kérdéskörébe tartozik a nemi szerepek megoszlásának vizsgálata. A dalármozgalom elsősorban férfikari mozgalom volt, és csak elvétve működtek vegyeskórusok vagy női karok, így nem meglepő, hogy nők nem szerepeltek a Dalfüzér taglistáján. Mindazonáltal több ponton is kapcsolódnak a dalegylet működéséhez. Mint minden dalárdának, a Dalfüzérnek is volt ún. zászlóanyája, méghozzá a köztisztviselőként álló Frau Johanna von Artner személyében. Artner asszony az 1859. november 13-i zászlószentelésen „átadom a zászlót önnek a soproni nők nevében” mondattal nyújtotta át

²⁴ Lásd Karl Schuster naplófeljegyzéseit, ahol említi az evangélikus torony harangjainak felszentelését (1861. december 22.) és az alapkövetelt (1864. május 10.). Mindkét eseményen részt vett a Dalfüzér.

²⁵ *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok (1535–1848). Az Artner család (Beszámoló egy elkészült munkáról). In: Soproni Szemle 26 (1972), 2. sz. 167.

²⁶ *Tóth Árpád*: Civil szerveződés és polgári társadalom i. m. 670sk.

²⁷ Lásd a tanulmány 1. részét a Soproni Szemle 2021. évi harmadik számában.

Király Pálnak a zászlót. Egy sajtótudósítás alapján úgy tűnik, selyemzászlókat is készítettek ekkor a hölgyek a Dalfűzér részére, bár nem teljesen világos, hogy ez mit jelentett pontosan.²⁸ Az viszont tény, hogy amikor Anton Ritter 1859. május 23-án megadta a Liederkranz férfitalárdának az egyesületi jogot, a nők zászlót ajándékoztak ezen alkalomból. Emellett tudjuk, hogy az 1863. évi soproni dalártalálkozóznál is közreműködtek: a Széchenyi téri köszöntőünnepség végén a zászlókat fehérbe öltözött lányok díszítették fel.²⁹

A társadalmi rétegződés témakörét taglalva fel kell tenni a magyarországi dalármozgalmak egyik fontos kérdését: a mozgalom vajon elválasztja a különböző nemzetiségeket, társadalmi osztályokat, vagy egyesíti? Frank Tibor *Szalonvilág. A polgári érintkezés modernizálódása a 19. században* című könyvében írja, hogy a zene közös nyelv, híd a vallások fölött és társadalmi integrálódás ígérete.³⁰ Pontosán ezt a gondolatot visszhangozzák a dalártalálkozókon, tósztokon a szónokok, Sopron esetében kiemelve a harmóniát – mivel ez a szó szerepelt jellegükben –, amely megteremti a testvéri egységet – mint az ország nyugati részén fekvő város, különös hangsúllyal a Monarchia más dalosaival.³¹ Jó példa erre Király Pál, az egyesület elnökének beszéde, melyet Mária Terézia bécsújhelyi szobrának leleplezési ünnepségét követően a vasútállomás mellett mondott el a vonattal hazatérő dalegyletek köreiből 1862. augusztus 31-én. Ebben kiemelte, hogy az éneklés és harmónia nem ismer határokat, és felmagasztalta a német harmónia beköszöntő hajnalát. Egy ezt követő beszéd kihangsúlyozta, hogy míg korábban a népeket fegyverrel egyesítették, most az éneklés ereje az, amely összetereli őket, mely által még nagyobb jelentőséget nyer a nagy császárné tiszteletére rendezett monumentális ünnepség, amelyhez a németországi, ausztriai és magyarországi énekesek közösen járultak hozzá, ezzel egymás szívéhez találva.³²

Politikai reprezentáció

Bár a Dalfűzér nyílt politikizálást nem végzett, nem tudta kikerülni azokat a helyzeteket, amelyben történelmi és politikai reflexiók történtek. 1859. július 10-én hangverseny adott a soproni pályaudvar kertjében, amellyel kifejezésre juttatták köszönetüket a hatóságoknak az egyesületi jog adományozásáért. Ennek a koncertnek a bevételét azoknak az ausztriai sebesülteknek a javára ajánlották fel, akiket Sopron lakóközössége gondozásba

²⁸ Budapesti Hírlap 1859. november 23.

²⁹ Johann Polster: Geschichte i.m. 21.

³⁰ Frank Tibor: Szalonvilág. A polgári érintkezés modernizálódása a 19. században. Budapest, 2020. 10.

³¹ 1864. július 17-én az országos dalártalálkozó emlékünnepegről írott tudósítás az Oedenburger Lokal-Blatt számára az előző évi ünnepség felidézésével kezdődik, ahol is az író szerint a Dalfűzér jellegje – Életben és dalban egyesüljünk! – valóra vált. „Sängerfest-Erinnerungsfeier”. In: Oedenburger Lokal-Blatt 1864. július 20., 232sk.

³² Fremden-Blatt 1862. szeptember 2. Két további sajtóorgánumból szóról-szóra ugyanezt az anyagot közli, ami utal a sajtó központosítására (Olmützből is ugyanaz jelenik meg, mint Bécsben), lásd Wiener Zeitung 1862. szeptember 2., és Die Neue Zeit: Olmützer politische Zeitung 1862. szeptember 4.

vett a solferinói csatát követően.³³ Nem túlzás politikai szempontból megközelíteni ezt az eseményt, hiszen az osztrák-németekkel szemben ambivalens érzéseket tápláló magyarok szimpatizáltak az olaszokkal a piemonti–osztrák–francia háború során,³⁴ a Dalfüzér azonban túl tudott ezen lépni, így nem csoda, hogy ezzel az osztrák testvéri egyesületek figyelmét is felkeltették.

1862-ben Bécsújhelyen a Mária Terézia-szobor leleplezésekor a bécsújhelyi katonai akadémia (Wiener-Neustädter Militär-Akademia-Commando) meghívására mint magyar fél voltak jelenek.³⁵ A szoboravatáson jelen volt I. Ferenc József császár és számos magas rangú személyiség. Így a magyar dalegyletnek az önkényuralom éveit követően, az ausztriai és a magyar politikai elit közötti konfliktusokkal terhelt viszony idején kellett magyarként az osztrák császár jelenlétében egy osztrák uralkodó szobrának leleplezésekor közreműködni.³⁶

Érdekes röviden kitérni a dalegylet és politika egy másik aspektusára, a cenzúrára, megfigyelésre. A dalegylet történetét összegző gépiratos levéltári anyag szerint a Bach-korszak bizalmatlanul figyelte, mivel kezdettől fogva magyar kórusokat is énekeltek (Aldörfer népdal átíratait). Emiatt 1860. augusztus 15-én a budapesti helytartótanács rendelete értelmében a soproni rendőrfőnököt nevezték ki az egyesület ellenőrzésére, akinek kötelessége volt az egyesület gyűlésein, rendezésein személyesen ellenőrizni a Dalfüzér működését.³⁷

Nyelvi és nemzetiségi kérdés

A dalármozgalom történetének értékelésekor folyamatos kérdést jelent, hogy vajon mennyire volt jelent az az erős nemzeti/politikai felhang, amelyet többek között Ábrányi Kornél rávetít.³⁸ Egyértelművé vált, hogy a kórusmozgalom története jóval árnyaltabb ennél, mindamellett valóban jelen volt a nemzeti és nemzetiségi kérdés. Jó példa erre Johann Karl Schuster naplóbejegyzése, melyben az 1863-as országos dalártalálkozóról úgy

³³ *Johann Polster*: Geschichte i. m. 14.

³⁴ Cs. E.: Magyarok és a Risorgimento. [Könyvismertetés], Soproni Szemle 16 (1962), 4. sz. 382.; A legrövidebb háború (1859. 4. 29–7. 10.). In: Szemelvények Johann Karl Schuster feljegyzéseiből 1827?–1867. [Közzéteszi: Hárs József] Sopron, 2010. 100sk. Link: <https://sopronanno.hu/sites/default/files/dokutar/szemelvények-johann-karl-schuster-feljegyzeseibol-sopronanno-dokutar.pdf> (hozzáférés: 2022.03.20.). „A történelem folyamán sokszor voltak szoros kapcsolataink Olaszországgal, ezek a kapcsolatok azonban sohasem voltak erősebbek, mint az 1859–61-es években, amikor a két ország ügye és érdeke szorosan egybefonódott. A magyar honvédek vállvetve küzdöttek olasz bajtársaikkal, és magyar vér is folyt az 'Italia unita' létrejöttéért.” Vö. *Ruhmann Jenő*: Ihász Dániel szerepe az olaszországi magyar emigrációban, Soproni Szemle 6 (1942) 4. sz. 233–256.

³⁵ *Boronkai Szabolcs*: Király József Pál i. m. 358–360.

³⁶ *Romsics Ignác*: Magyarország története i. m. 346–347.

³⁷ MNL GyMSMSL, X.56. Soproni Dalfüzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. A 75 éves Dalfüzér fontosabb eseményei.

³⁸ Bővebben lásd *Gusztin Rudolf*: A dalármozgalom századfordulós forrásainak értékelése. In Magyar Zenetörténet Online 2020, <https://doi.org/10.23714/mzo.001.9-10>.

ír, mint amelynek meg kell „alapoznia az egész Monarchia nemzetiségeinek egyetértését és testvériségét”.³⁹

Tanulságos, hogyan tekintett a Dalfüzér önmagára, és hogyan tekintettek mások rá: magyar vagy németajkú dalegyletként? A legsúlyosabb ítélet szerint az 1863-as országos dalostalálkozó nem számít bele a magyarországi dalártalálkozót sorába. Ábrányi szerint Sopron „akkor még kevésbé volt úgy áthatva a magyar szellemről” mint a későbbiekben, így szerinte nem volt olyan vonzó a felhívásuk sem.⁴⁰ A fő probléma Ábrányi számára, hogy a magyar egyletek nagyon kis számban képviseltették magukat Sopronban, inkább német és ausztriai tartományi városok kórusai jelentek meg. Ábrányi nyomán ettől kezdve a dalármozgalom történetéből jó ideig törölve lett ez a találkozó, amely soknemzetiségű összetétele ellenére nagyon is komoly hatással lehetett a magyar dalármozgalomra.⁴¹ Ezzel azonban Ábrányi nem csak a találkozót bélyegzi meg, hanem valamennyire a Dalfüzért is, amely belegabalyodott a németajkú egyletek kapcsolati hálójába. Enyhítő körülmény – amennyiben Schuster naplóbejegyzése megfelel a valóságnak –, hogy a Dalfüzér először a magyar dalegyleteket hívta meg, és csupán a lanyha reakciót látva terjesztette ki meghívását a külföldiek felé.⁴²

³⁹ Szemelvények Johann Karl Schuster feljegyzéseiből i. m. 113.

⁴⁰ Ábrányi Kornél: Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig. Budapest, 1892. 17. Lásd továbbá: „De ez is elhangzott a pusztaban, mert akkor még maga Sopron városa sem volt magyar, se nem volt oly irányító művészeti tekintély, hogy nagyobb vonzerőt gyakorolhatott volna. Azonkívül azt az inopportunos lépést is elkövette, hogy az osztrák tartományok dalegyleteit is fölhevítve a részvételre, melyeket egy kalap alatt akart egyesíteni a magyar dalegylettekkel. Az ünnepély megtartatott ugyan – nagyobbbrészt idegen nemzetiségű egyletekkel, de a magyarokra semmi kihatóságot nem gyakorolt.” *Haksch Lajos*: A negyvenéves pécsi dalárda története (1862–1902). Pécs, 1902. 35sk.

⁴¹ Ábrányi 1892-ben több cikkben, valamint a megjelent könyvében is arról ír, hogy bár Sopron megrendezte a dalártalálkozót, igazán a pécsi számít. Lásd *id. Ábrányi Kornél*: Az országos magyar daláregyesület jubileumi ünnepe. In: Magyar Szalon 17. 548.; *uő.*: Az orsz. magyar dalár-egyesület jubileumi ünnepe. In: Magyar Gényusz 1892. augusztus 14., 98.; *uő.*: A magyar daláregyesület jubileuma. In: Vasárnapi Ujság 1892. és Képes Folyóirat – A Vasárnapi Ujság füzetekben 12. kötet, 1892. További három cikk ír ugyanerről, akik Ábrányi alapján ugyanazt állítják: (Sz.): Az országos dalünnep. In: Fővárosi Lapok 1892. augusztus 16., 1674.; Vázlatok az orsz. magy. dalár egyesület 25 évi történetéből. In: Pesti Napló 1892. augusztus 20.; *Jankovich Ferenc*: Daloséletünk problémái. In: Magyar Szemle 1937. Ha mindez nem lenne elég, 1864 áprilisában Ábrányi egy *Zenészet*i Lapokban megjelent írásában kifejti, hogy szükség van országos dalártalálkozókra, és megjegyzi, hogy az előző évben Sopron kezdeményezőként lépett fel, de csak kevés honi dalárda volt képviselve. Á. K.: Az énekegyletek, dalárdák s férfi-négyesek történetéhez. In: *Zenészet*i Lapok 1864. április 14., 230. Két hónapra rá a pécsi dalárünnepélyre készülve összefoglalta az eddigi történéseket, és csupán lábjegyzetben tért ki arra, hogy Sopron 1863-ban szervezette egy találkozót. Ezt Ábrányi „szélesbírtett találkozó”-nak nevezi, amelyben „csak a szomszéd (főleg német ajku) városok egyletei vettek részt, anélkül, hogy országos jelentőségűre vergődött volna, s a honi művészetre nézve valami üdvös nyomot, indítványt, általános intézkedést, jövőre is kiható határozatot stb. hagyott volna maga után.” Ábrányi Kornél: A pécsi dalárdaegylet által rendezendő dalárünnep. In: *Zenészet*i Lapok 1864. július 14., 329.

⁴² „Miután a magyar egyletek a nagy távolság miatt mind nem tudnak eljönni, ezért a választmány meghívta a szomszédos osztrák és a bécsi nagyobb énekkari egyesületeket, és így erre az ünnepségre 570 dalos fog megérkezni.” *Hárs József*: Hogyan kapott nevet és emlékkövet a Dalos-hegy? Johann Karl Schuster feljegyzései. In: VÁRhely 14–15. (2009) 3–4. sz. 165sk.

Nézzük meg, hogy a soproni dalártalálkozón belül hogyan pozícionálta magát a Dalfűzér. Az ünnepély első napjának estéjén, a színházban tartott hangverseny műsora igazán árulkodó: a soproniak kizárólag magyar dalokat énekeltek, kivéve az összkart a legvégén, és más magyar dalegyletekkel közösen léptek fel, nem pedig a németajkúakkal. Amikor az ünnepély második napján este a dalegyletek felléptek, akkor az osztrák dalegyleteket Johann Herbeck, a Wiener Männergesangverein karnagya, a magyarokat pedig Altdörfer, a Dalfűzér karnagya vezényelte. Egyértelmű tehát, hogy a Dalfűzér a magyar dalegyletek közé sorolta magát.

Könnyű azonban magyarnak vallania magát Magyarországon, a saját közegében, jó néhány magyar dalegylettel körülvéve. Éppen ezért tanulságos, hogy egy évvel korábban, amikor a bécsújhelyi katonai akadémia meghívja őket a Mária Terézia-szobor leleplezésére, magyar egyletként tekint rájuk. Jelenlétük fontosságának indokaként szerepel ugyanis, „(...) hogy a megboldogult Mária Terézia császárnő ünnepén megemlékezzünk arról az áldozatkészségről is, amit a dicső magyar hazaszeretet a Monarchia fenntartása érdekében kifejtett.”⁴³

A zenei repertoár vizsgálata szintén fontos adalékkal szolgál a nemzeti identitás és nemzetiségi kérdést illetően. A repertoárjegyzék alapján a Dalfűzér 1867-ig túlnyomórészt német műveket énekel német nyelven, ám műsorain, jellemzően a *Liedertafeleken*, mindig szerepelt valamennyi magyar mű is, elsősorban népdalfeldolgozás, vagy legalábbis népdalként hirdetett kórusmű.⁴⁴ Sajnálatos módon a kottatári anyag nem maradt fenn, így csak közvetett utalásokból tudjuk rekonstruálni a Dalfűzér repertoárját. Ilyenek a primer forrásként kezelt fennmaradt plakátok, műsorfüzetek, valamint a szekunder irodalomba sorolható tanulmányok.

Maga az egyesület későbbi reflektálásokban mindig igyekezett hangsúlyozni, hogy már a kezdetektől fogva énekel magyar dalokat. A Soproni Levéltárban található „A 75 éves Dalfűzér legfontosabb eseményei” c. irat igyekszik is hangsúlyozni az egyesület magyar vonásait:

„Minthogy műsoraiban magyar férfikarok is szerepeltek (Altdörfer népdalátíratái), amelyek a magyar férfikar-irodalom első termékei közé tartoztak, működését bizalmatlansággal figyelte a minden társadalmi megmozdulásban konspirációt sejtő Bach-rendőrzés...”

Nem sokkal később hozzátézi: „A műsor első száma (1863-ban!) a Himnusz volt!”⁴⁵ Maga a kérdéskör sokkal később, a 20. század első felében is előjön, ahol újból a kezdeti évekre utalnak vissza védekezésképpen. Egy feltehetőleg 1936-os szöveg beszámol egy konfliktusról, a Dalfűzér és Férfidalkör között, amelyben a Dalfűzér úgy érezte, magyarsága kétségbe van vonva:

⁴³ *Boronkai*: Király József Pál i. m. 358sk.

⁴⁴ *Gusztin*: Dalfűzér fellépései 1859–1867 között i. m.

⁴⁵ MNL GyMSMSL, X.56. Soproni Dalfűzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. A 75 éves Dalfűzér fontosabb eseményei.

„[...] le kell szegezünk a következőket: tény az, hogy a Dalfűzér 1859-ben alakult, tehát nemcsak városunknak, hanem a csonka országnak is legrégebb férfitársasága: ez az egyesület már 1859-ben magyar és német címmel, magyar és német jelleggel alakult meg; minden műsorában kezdettől fogva vegyesen magyar és német kórusok szerepeltek. Ismételjük: nem szégyelljük német címünket sem, de kellemetlenül érint bennünket, ha azt célzatosan emlegetik, mint olyan tényezőt, amelynek kapcsán kétségbe lehet vonni egyesületünk magyarságát.”⁴⁶

A német kontra magyar repertoár kérdésével számtalan dalárda küzdött. Pukánszky Béla *Német polgárság magyar földön* című tanulmányában foglalja össze kiválóan ezt a folyamatot a soproniak esetében:

„Az irodalom mellett jelentős része van a népi hagyományörzésben a német zenének. Különösen a pozsonyi és soproni zenei élet története világosan tárja eléünk, hogy a zene milyen sokáig tartotta meg a polgárságot német népi műveltségében. [...] A soproni «Dalfűzér»- énekör műsorában 1859-ben előfordulnak ugyan magyar nóták, de természetes, hogy a kör még évekig túlnyomóan a «Liedertafel»-kultúra otthona marad. És talán a polgárság zenei műveltségét, zeneművelő gyakorlatát nem is annyira a nyilvánosság elé lépő egyesületek zenekari előadásai tükrözik, mint a házi muzsika, a szűk baráti körben egyedül megszólaló vagy énekhangot kísérő zongora, hegedű, a zongorahármas, meg vonós-négyes.”⁴⁷

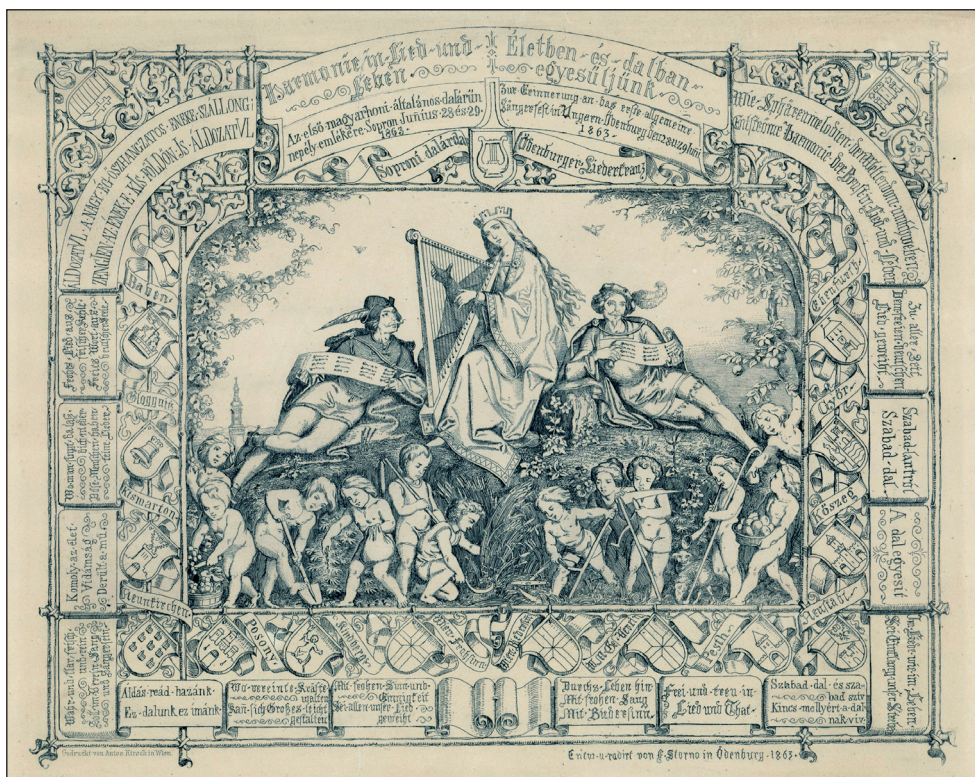
A *Geschichte des Oedenburger Männergesang-Vereines* alapján szépen kirajzolódik, hogy a kétnyelvűség végig jelen volt a Dalfűzér életében. A primer források kézbevétele mindezt megerősíti, hiszen a hangversenyek plakátjait magyarul és németül egyaránt kinyomtatták. Az 1859. április 3-i első fellépésükön a műsor nagy része német nyelvű volt, ám két magyar népdal is bekerült Altdörfer megzenésítésében. Az 1859. november 13-i zászlószentelési ünnepen, melyet Schiller ünnepével kötöttek össze, szintén német nyelvű művek voltak többségben, de magyar is felhangzott. És az éljenzések is két nyelven folytak, mint ahogy a köszöntők és tósztok is. A *Budapesti Hírlap* soproni beszámolójának írója az 1859. november 13-i zászlószenteléssel és *Liedertafel*lel egybekötött Schiller-ünnepélyről a következőket írja: „Igy lön a Schiller-ünnepélyen városunkban a magyar és német nemzeti műveltség szelleme rokon és baráti egyesülésben képviselve és összefűzve.”⁴⁸

Érdekes a repertoár mellett az ún. testvéri kapcsolatokon keresztül is megvizsgálni a nemzetiségi kérdést. Az 1862-es pötschingeni kirándulás ismertetésekor Polster – kissé költőien – leírja, ahogy az énekes szívek egymásra találtak, és a magyar és német éne-

⁴⁶ MNL GyMSMSL, X.56. Soproni Dalfűzér Férfitársaság iratai 1859–1959. Soproni Dalfűzér Egyesület által 1936. évi választmányi gyűlési határozat az elnökség tudomására hozatala.

⁴⁷ Pukánszky Béla: *Német polgárság magyar földön*. H. n. 1944. 153.

⁴⁸ *Budapesti Hírlap* 1859. november 23., 1.

2. kép (1863. évi dalártalálkozó emléklapja), képaláírás: Az első magyarországi országos dalártalálkozó, az 1863. évi soproni dalárünnepély emléklapja. Id. Storno Ferenc alkotása. Forrás: Soproni Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény, Képzőművészet gyűjtemény 54.566.1

kések testvérré váltak. Ahogy valaki egy tószttban is megfogalmazta: „... a közelben lévő országhatárnak az énekesek számára semmilyen más jelentése nincsen, mint hogy az őket a kölcsönös kiegyezésre és az előrehaladásra bátorítsa, ahol a szívet és a lelket a Szép és a Jó művelésére ösztönzik [a célból], hogy a dal harmóniája, mely nem ismeri a nemzetek közötti különbséget, az életben is harmóniává váljon.”⁴⁹ Az ünnepély a csúcspontját akkor érte el, amikor Király *Zum Verbrüderungsfeste* című költeményét előadták, majd több száz példányban a tömegben kiosztották. A költemény mondanivalója, hogy bár egykor a két nép ellentétben állt egymással, most már egy közösséget alkotnak.

Hasonló ismétlődött meg egy két évvel későbbi eseményen. Az 1864. július 17-i ünnepségen, melyet az előző évi dalártalálkozó emlékére szerveztek, s amelyen a bécsi Frohsinn dalegylet is jelen volt, emléktáblát avattak a Dalár-hegyen, melynek során Király magyar nyelvű beszédet mondott, melyet egy német ima eléneklése követett, majd

⁴⁹ Johann Polster: Geschichte i. m. 15.

magyar éljenek és német Lebehoch-ok keveredtek egymással, hogy majd a pohárköszöntők során a testvériség eszméje domborodjon ki.⁵⁰ A nyelvi szempontú vizsgálathoz jó példa a már korábban említett 1862-es pecsenyédi találkozó, melynek alkalmával Király német nyelvű verssel köszöntötte a résztvevőket. A költeményből világosan kiderül, hogy nyelve ellenére magyar egyesületnek tartja a Dalfüzért. Tanulságos, amit ezzel kapcsolatban Boronkay Szabolcs megfogalmaz:

„A városi lakosság jó része német anyanyelvű, erőszakos magyarosító törekvés nincs. Ennek – és Ausztria közelségének – ellenére a polgárság magát tudatosan magyarnak vallja. Az ide érkező magyar anyanyelvű tanár németül versel, de anélkül, hogy ez magyar identitástudatát megzavarná. Sopron és Bécsújhely egymáshoz közel élő, azonos dialektust beszélő, hasonló dalokat éneklő polgárai számára egyértelmű az egyik magyarsága és a másik német volta.”⁵¹

Boronkai hozzát teszi, hogy a leginkább németül verselő Király mindig magyarnak vallotta magát. Ez is alátámasztja azt, milyen félrevezető, amikor utólagos visszavetítéssel mai nemzetfogalmak szerint gondolkodunk a nyelvi kérdésről, és úgy próbáljuk interpretálni a múltat.

Egygel hátrébb lépve a Dalfüzértől néhány városra vonatkozó általánosabb megjegyzéssel zárom a nemzetiségi kérdéskört, melyek a nemzetiségek egymás melletti békés együttéléséről és a magyarosodás folyamatáról tesznek bizonyosságot.

Frankenburg Adolf 1853-ban a Hölgyfutárban megjelent visszaemlékezése alátámasztja azt a narratívát, miszerint a különböző nyelvek és nemzetiségek megfértek egymás mellett – akár már diákként az iskolában: „A soproni gimnásiumban a deák grammatikán kívül mindent magyarul tanultunk, a német tanulók nem voltak ugyan erre kötelezve, mégis nagyobb része a magyarok közé íratta be magát. Azt mondta, hogy magyar, s mire a kisebb iskolákat elvégezte, az is volt. Jól megférünk egymás mellett; nem emlékezem, hogy közöttünk nemzetiségi tekintetben valaha legkisebb egyenetlenség támadott volna, pedig voltunk az iskolában magyarok, németek és horvátok.”⁵²

Szintén a sajtóból értesülünk róla, hogy 1858-ban Sopronban német előadási nyelven katolikus iskolában 51 magyar, 103 német és 14 horvát diák volt (összesen 168 fő), melyből 165 fő katolikus, 3 pedig egyéb felekezetű volt. A protestáns iskolában, ahol magyar és német volt az előadási nyelv, 198 magyar, 67 német, 5 szlavón, azaz összesen 270 diák volt. Ebből 258 fő protestáns, 12 egyéb.⁵³ Látható, hogy a protestáns

⁵⁰ *Hárs József*: Johann Karl Schuster feljegyzései i. m. 168.,172.

⁵¹ *Boronkai Szabolcs*: Király József Pál i. m. 358–359. A vers a következőképpen hangzott: „Magyaren Deutsche eilt zum Schwur, / Ein Himmel segnet eure Flur; / Ein Fürst und ein Bestreben, / Drum heb ich fs dritte Glas empor, / Es juble laut der Sängchor Das Vaterland soll leben!”

⁵² Frankenburg Adolf: Őszinte vallomások. III. In: *Hölgyfutár* 1853. január 10., 30.

⁵³ A magyarországi nyilvános iskolák statisztikai kimutatása 1857–58-dik esztendőre. In: *Hazánk* 1858. 401–408.

oktatási intézményben jóval magasabb volt a magyarok száma és aránya, és mint fentebb említettem, a magyar szellemiség is erős volt. Az evangélikus oktatási intézményben (gymnasium, képezde, lyceum) magyar és német nyelv oktatása egyaránt zajlott, és magyar illetve német irányú önképzőkör is működött. Az éves értesítőkből az is kiderül, hogy a helybeli evangélikus gyülekezetnek magyar és német lelkésze egyaránt volt. A kétnyelvűség tehát teljesen természetes volt, mint ahogy azon sem akadt fenn senki, hogy az 1859-es zászlószenteléskor az egyesület zászlóján németül szerepelt a jelige, miközben a zászlóanya által rátett szalag egyik oldalán az Artner család címere volt, rajta a jelige magyarul („Életben és dalban egyesüljünk”), a másik oldalon a „Soproni Dalfűzér” szöveg, szintén magyarul.

Ami a magyarosodási folyamatot illeti, izgalmas adalékok jelentek meg a sajtóban. A *Nefelejts* hasábjain 1860-ban ekképp kezdi soproni beszámolóját egy levélíró: „Elvégezvén tartozó üdvözetünket, most már belekaphatunk azon tárgyakba, melyek körül oly édes örömmel merengünk, ilyen a magyarosodás, mely különben idegen ajkú vidékünkön is igen élénken kezd lábra kapni. (Ki is ne örülne akkor, midőn ily szép hírrel kezdheti meg vidéki levelezői pályafutását?)”⁵⁴ Máskor sopronvidéki idegen ajkú cukorgyártulajdonosok hazafias érzelmeit és a nemzeti nyelv iránti szeretetüket bizonygatják.⁵⁵ A *Nefelejts* írója 1863-ban megjegyzést tesz a soproni nőegylet tagjairól, akik bár németajkúak, „de mindig lelkes magyar érzelműek voltak”.⁵⁶ 1859-ben a *Hölgyfutár*ban is megjelenik egy rövid közlés, mely a soproniak magyar irodalompartolásáról ír, és közli, hány magyar lap jár Sopronban. A rövid beszámoló végén a város magyarságát bizonygatja.⁵⁷ Két évvel később a *Hölgyfutár* ekképp ír:

„Hogy hazánknak német ajkú polgárai is menyire szívkön viselik nemzeti intézeteink sorsát, annak ismét egy újabb példáját mutathatjuk föl. Sopronban, a huszonhárom bál városában, legközelebb egy németajkú polgárnő végrendeletében ez a pont is előfordult: Der ungarischen Akademie in Pest, vermache ich 10 fl. C. M.”⁵⁸

Természetesen a cikkírók beállítottságát is tükrözi, éppen milyen színben akarják feltüntetni Sopront. Jó példa erre a meglehetősen epés megjegyzés egy 1859 elején megjelent cikkből: „Vegyük csak az itteni színházat, (szükségtelen mondanom, hogy német színházat) és repertoárját [sic] ...”⁵⁹ Mindazonáltal a hivatkozott példák szépen megvilágítják,

⁵⁴ (y.): n. c.. In: *Nefelejts* 1860. április 22.

⁵⁵ „Három sopronvidéki derék idegen ajkú cukorgyártulajdonos, névszerint Gonzjalles, Patzenhoffer és Rötttermann urak azzal bizonyították be hazafias érzelmeiket, s a nemzeti nyelv iránti előszeretetüket, hogy a magyar írói segélyegylet sorsjegyeiből 600 darabot tartottak meg, s az érette járó 300 fto lelkis sorok kíséretében be is küldötték. Éljenek!” *Nefelejts* 1862. november 23., 410.

⁵⁶ *Nefelejts* 1863. május 3., 59.

⁵⁷ *Hölgyfutár* 1859. május 28., 529. Vö. *Nefelejts* 1859. június 5., 120., Vasárnapi Ujság 1859. június 12., 284.

⁵⁸ *Hölgyfutár* 1862. február 1., 110.

⁵⁹ *Hölgyfutár* 1859. január 22., 70.

hogyan élhették meg a mindennapokban a soproni lakosok a többnyelvűséget és a nemzetiségi kérdést, mely egyúttal hátteret ad ahhoz, hogy a Dalfüzért elhelyezzük az 1850-es és 60-as években.

Konklúzió

A soproni Dalfüzér a magyarországi dalármozgalom korai szakaszában jött létre (1847, 1859), és az első dalárdák egyikének tekinthető. Láthattuk, hogy építeni tudott a már meglévő intézményrendszerre: az egyházzenei kórusokra (katolikus és evangélikus), a zeneoktatásra (lyceum) és a megjelenő zeneegyesületekre, illetve a német polgárság daloskultúrájára is. Nem légüres térbe érkezett meg tehát a dalárda eszméje Sopronban sem. Nyomon követhető, ahogy az 1840-es években az evangélikus egyházhoz köthető kórus Christian Altdörfer Sopronba érkezett követően szekularizálódott, kilépett a templom falai közül és aktív részesevé vált a polgári zenei életnek, s ezzel tulajdonképpen a zenei intézményrendszer polgárosodásának folyamatába csatlakozott bele.

Kirajzolódott, hogy a dalárda ismert és elismert egyesülete volt a városnak, aktív részese volt a kulturális életnek, nem csupán a saját fellépései által, hanem azzal is, hogy ápolta a kapcsolatot más helyi egyesületekkel és közreműködött a város különböző eseményein. Ezáltal megfelelt az Alapszabályban rögzített célkitűzésének, miszerint az egyházi és világi énekek megtanulása a célja, hogy nyilvános előadásokon, „legyen szó vallási szertartásokról vagy koncertekről, avagy az egyesületnek a társasági életet szolgáló rendezvényeiről”, előadja.⁶⁰

Bár hiányosak az ismereteink, de a jelenlegi kutatás alapján a Dalfüzérhez a társadalom legkülönbözőbb rétegei tudtak csatlakozni – akár mint tagok, akár mint rendezvényeken közreműködők, adományozók –, s így a különböző társadalmi osztályokat egyesítette. A sokáig németajkú egyesület számára – a kornak, illetve a földrajzi elhelyezkedésnek megfelelően – nem jelentett problémát magyar identitásának vallania magát, így nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy a soproni *Liederkrantz* magyar dalegylet volt, egyúttal az első magyarországi dalártalálkozó szervezője.

⁶⁰ MNL GyMSMSL, X.56. Statuten des Oedenburger Gesangvereins „Liederkrantz” 1859. „1. § Az egyesület célja a kedélynek a komoly és vidám vokális zene ápolásából eredő gyönyörködtetése, a közélet javítása és a társadalmi élet nemesítése. 2. § Ezen a célját az egyesület olyan egyházi és világi énekek heti kétszeri vagy háromszori gyakorolásával próbálja elérni, amelyek a nyilvános előadásokra – legyen szó vallási szertartásokról vagy koncertekről, avagy az egyesületnek a társasági életet szolgáló rendezvényeiről – alkalmasak.” (Németh István Csaba fordítása.)